

Orgle v podružnični cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu (Škofja Loka)

Povzetek

Razmejene so vse dileme: ali stojijo v Crngrobu (restavrirane) ali Krekove ali Janečkove orgle? Številne (za)menjave vse do današnjega časa zgodovinsko in dokazljivo pričajo o edinem graditelju Janezu Frančišku Janečku (Joanes Franciscus Janetschek, Janetzhekh, Janezig, Genechek; ok. 1698–1777/79). Po dispoziciji, ki je ostala nespremenjena (restavracija 1984: Hubertus von Kerssenbrock iz Münchna) vse do danes, štejemo orgle v podružnični cerkvi Marijinega oznanjenja za enega najlepših tovrstnih baročnih glasbenih spomenikov. Po zaslugi številnih (cerkvenih in posvetnih) posameznikov so te vse do danes ostale tudi glasbilo, na katerega se še vedno da igrati. Navedenih je nekaj tovrstnih dokazov, celo posnetek plošče, ki je nastal na teh (restavriranih Janečkovih) orglah v Crngrobu.

Ključne besede: Tomaž Krek, Janez Frančišek Janeček, dispozicija, Hubertus von Kerssenbrock

Abstract

It seems that all dilemmas are now delineated: is the restored organ that stands today in Crngrob (Škofja Loka, Slovenia), Krek's or the Janecek's pipe organ? The numerous (ex)changes reaching into our time historically and provably provide evidence of only one constructor, namely Janez Frančišek Janeček (Joanes Franciscus Janetschek, Janetzhekh, Janezig, Genechek; cca. 1698 – 1777/79). Following the disposition which has remained unchanged (the restoration in 1984: Hubertus von Kerssenbrock from Munich) till today, we apprise this pipe organ from the branch church of Mary of the Annunciation as one of the most beautiful baroque music monuments in Slovenia. Thanks to a number of (ecclesiastical and secular) individuals, the pipe organ has also remained a playable instrument to this very day. In the article, some of the aforementioned evidence is brought forth, including a recording which was made in Crngrob on the restored Janeček's pipe organ.

Keywords: Tomaž Krek, Janez Frančišek Janeček, disposition, Hubertus von Kerssenbrock

Slika 1: Crngrob pri Stari (Škofji) Loki, podružnična cerkev Marijinega oznanjenja (<http://www.zupnija-staraloka.org/podruznice.html>)

Uvod

Najpomembnejši vir o starejših slovenskih orglah oz. o orglah na Slovenskem, s tem pa tudi na Škofjeloškem, je *Statistika orgelj ljubljanske škofije* Stanka Premrla iz let 1916–1917, ki jo hrani *Nadškofijski arhiv* v Ljubljani.¹ Sestavljena je kot razpredelnica in urejena po dekanijah: v prvem stolpcu je ime fare/župnije ali podružnice, če jih je več z orglami, v drugem ime mojstra, v tretjem število manualov, v četrtem število registrov, v petem sistem (ali so orgle mehanske ali pnevmatske), v šestem cena, v sedmem leto postavitve, v osmem opis omare, v devetem stolpcu pa so opombe – včasih zelo dragocene, predvsem glede prejšnjih orgel. Iz te razpredelnice je Premrl napisal (prvo) dolgo razpravo z naslovom *Nekoliko statistike o orgljah v ljubljanski škofiji*,² ki je tri leta izhajala v *Cerkvenem glasbeniku* (CG), s poznejšim dodatkom o orgelskih zanimivostih.³ Pomemben vir so tudi dopisi oz. poročila o novih orglah, ki jih je objavljala CG. Brez njih bi bila slovenska in s tem posredno tudi (škofje)loška organografija povsem nemočna.⁴ Iz zadnjega obdobja sta v tem pogledu najpomembnejši deli (obe prinašata tudi podatke o orglah v škofjeloški dekaniji): *Orgle na Sloven-*

*skem*⁵ in topografija *Orgle v Ljubljanski nadškofiji*.⁶ Zelo poučne so tudi razpredelnice ob sklepu, ki poleg opisnega reda orgel prikazujejo orgle po starosti in velikosti. Tako imamo v primeru crngrobskih orgel v podružnični cerkvi Marijinega oznanjenja v tem največjem (škofje)loškem božjepotnem središču najprej opraviti s Krekovimi orglami (že iz leta 1649). Po lokaciji so to zdaj orgle, ki spadajo v župnijo Stara Loka (podružnica Crngrob, izdelovalec J. F. Janeček iz leta 1743; v velikosti enega manuala in desetih registrov so najstarejše v dekaniji). Po velikosti so to četrte najmanjše in hkrati prve restavrirane (baročne) orgle na Slovenskem (Hubertus Kerssenbrock, München, 1984).⁷

Sekundarne (orgelske) podatke, med katere zagotovo spada opis cerkvene stavbe, lahko razberemo v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine*⁸ in *Krajevnem leksikonu Slovenije*,⁹ za dodatek pa o vsem tem lahko pogledamo še v *Šematizmu Ljubljanske nadškofije*.¹⁰

Podružnična cerkev Marijinega oznanjenja je božjepotno svetišče, ki spada med največje umetnostnozgodovinske znamenitosti na slovenskem ozemlju in s tem posredno tudi na Škofjeloškem. Stavba izhaja deloma še iz romanske dobe (pred letom 1300); od nje sta ohranjeni dve steni, vključeni zdaj v tridelno gotško ladjo iz časa okrog leta 1350. Leta 1453 so v cerkvi odstranili leseni strop in jo obokali. V letih 1521–1524 so prizidali mogočen prezbiterij, ki je delo J. Streita, in stolp zvonik, ki pa ima zdaj novejšo streho. Neogotska lopa pred glavnim vhodom je bila dozidana leta 1858. Cerkev je izredno uspela združitev različnih dob v gotškem slogu, posebno odlično zgrajeni prezbiterij kot prostor in okras svoda s figuralnimi sklepniki. Krasni so zlati oltarji, zlasti veliki, ki ga je leta 1652 izdelal ljubljanski podobar Jurij Skarnos in pozlatil loški slikar Jakob Jamšek, in se odlikuje po izredni razsežnosti. V cerkvi so odkrili vrsto izredno pomembnih stenskih slik, marijanski ciklus z začetka 14. stol. v prvotni cerkvi, in ciklus iz Kristusovega življenja po vzoru Giottove tehnike na pročelju druge cerkve. Najmanj so ohranjene številne slike mojstra Wolfganga iz leta 1453 na oboku nad srednjo stavbo. Posebne zgodovinske pomembnosti so freske iz delavnice Janeza Ljubljanskega na zunanji strani pročelja pod sedanjo lopo in na steni prvotnega zvonika, edinstvene v našem gotškem slikarstvu, ki ponazarjajo življenje obrtnikov v tej dobi (15. stol.).¹¹

¹ Prim. Edo Škulj, »Orgle v dekaniji Škofja Loka«, 1. del, *Loški razgledi* (LR), 45/1998, str. 73.

² Prim. Karl Schütz, »Die Orgelakten des Stiftes St. Paul in Lavanttal«, *Organa Austriaca II.*, Wien 1979, str. 100.

³ Bernard Pirnat, »Škofja Loka«, *Cerkveni glasbenik*, 17/1984, str. 87.

⁴ Bernard Pirnat, »Škofja Loka«, prav tam, 23/1900, str. 60.

⁵ Prim. Andrej Prosen, *Orgle v cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki*, Škofja Loka 1992 (seminarska naloga na Orglarski šoli Teološke fakultete v Ljubljani).

⁶ »Novo orglarsko podjetje«, *Cerkveni glasbenik*, 48/1925, str. 77.

⁷ Prim. Edo Škulj, »Orgle v dekaniji Škofja Loka«, 2. del, *Loški razgledi*, 46/1999, str. 332–334.

⁸ »Novo orglarsko podjetje«, *Cerkveni glasbenik*, 48/1925, str. 74.

⁹ Hugolin Sattner, »Nove orgle v Ptuj«, *Cerkveni glasbenik*, 49/1926, str. 102.

¹⁰ Matija Tomc, Stanko Premrl, Hugolin Sattner, Franc Kimovec, »Nove orgle v Škofji Loki«, *Cerkveni glasbenik*, 55/1932, str. 118–119.

¹¹ Prim. Edo Škulj, »Orgle v dekaniji Škofja Loka«, 1. del, *Loški razgledi*, 45/1998, str. 113–114.

Krekov ali/in Janečkov orgelski inštrument?

Pri opisu crngrobske cerkve Franc Pokorn v svoji študiji *Loka*¹² omenja tudi kor oz. orgle: »[...] Prav po loški šegi so leta 1649 napravili na strani v prezbitariju 8 m dolgi leseni kor za orglje v rokoko-zlogu. Orglje so stale 100 renških. Izdelal in postavil jih je Tomo Krek (Khrueg) iz Ljubljane.«¹³ Dohod na kor je tako iz zakristije. O teh orglah ne vemo nič drugega: ne za število registrov, kaj šele za dispozicijo. O orglarju Tomažu Kreku pa vemo v glavnem le to, da je bil doma s Tirolskega in je deloval nekaj časa v Ljubljani, kjer je leta 1650 temeljiteje popravil stolniške orgle.¹⁴ Zanj velja, da pravzaprav začenja nepretrgano tradicijo ljubljanskega orglarstva od druge četrtine 17. stol. Kot vajenec slovitega orglarja Thomasa Kheverspichlerja pa je to posredno prenesel iz Gradca v Ljubljano.¹⁵ Ker so orgle v cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu dolga leta pripisovali temu (ljubljskemu) orglarju (Thomas Krek, Krueg, ok. l. 1602–1650), ki se je po letu 1640 preselil iz Gradca v Ljubljano in so se mu v zakonu s Helleno v letih 1640–1644 rodili trije otroci in kjer je tudi umrl, je prav Krek po izročilu kronike leta 1649 postavil (prve) orgle v Crngrobu. Danes pa jih (vse od leta 1743) nadomeščajo Janečkove orgle. Po natančnem pregledu lahko ugotovimo, da gre za Janečkov popolnoma nov inštrument, tako da je izključena možnost, da bi Janeček predelal Krekove orgle. Na začetku 20. stoletja o crngrobskih orglah še to: »[...] Omara (orgelska) je za muzej, ostalo z v ogenj. [...]« Na srečo so ostale orgle skoraj nedotaknjene. Neki orglar je glasbilu požagal vse spodnje tone D in E in tako preintoniral kratko oktavo (brez tonov Cis, Dis, Fis in Gis) v kromatično lestvico, začevši (poleg spodnjega C) od tona F. Leta 1984 so bile orgle v Crngrobu restavrirane kot prve baročne orgle na Slovenskem. Že ob (prvem) pregledu inštrumenta je Hubertus Kerssenbrock iz Münchna, ki je opravil restavracijo, ugotovil, da so vse piščali vseh desetih registrov izvirni baročni izdelek visoke umetniške vrednosti tako zaradi kakovosti materialov kot tudi same izdelave. Orgle v Crngrobu tako spet pojejo kot tistega davnega leta 1743, ko jih je postavil J. F. Janeček. Pri omenjeni restavraciji so bili ohranjeni vsi izvirni deli, razen nekaj (lesenih) piščali kupole, ki so strohnele, saj je dolga leta na orgle zamakalo. Mojsster Kerssenbrock je zopet povrnil piščalim D in E normalno intonacijo.¹⁶

Prvič se »napačni« orgelski inštrument v Crngrobu pojavi v enem od prvih *Vodičev po Crngrobu*¹⁷ Janeza Veiderja, ki še omenja: »[...] 1649 je napravil mojster Tomaž Krek iz Ljubljane orgle, ki so še sedaj ohranjene in so pač naše najstarejše orgle. Zan-

je je prejel 100 nemških glđ. Nahajajo se v prezbitariju ob južni strani nad zakristijo. Sredi 18. stol. so bile temeljito predelane. Imajo lepo baročno omaro in še dosti dobro pojo. [...]«¹⁸ Vse to sta zelo kmalu »popravila« naša vodila organologa Milko Bizjak in Edo Škulj,¹⁹ prav tako pa je aktualni (staro)loški župnik in dekan Andrej Glavan že za leto 1984 »popravil« omenjeno napako ob poročilih *Obnovitvenih del in duhovnega dogajanja v Crngrobu*: »[...] Spomladi (1984) smo obnovili mehanske orgle, ki se že precej let niso več oglašale. Piščali so bile razmajane, razglašene, meh dotrajan in ročno polnjenje zraka ni bilo več mogoče. Pred leti je zaradi slabe strehe tik nad orglami vanje tudi zamakalo. Obnova orgel je stala 10.000 DEM. Prve orgle za crngrobsko cerkev je leta 1649 naredil Tomaž Krek, orglarski mojster iz Ljubljane. Rojen je bil na Tirolskem v začetku 17. stoletja, umrl pa je leta 1650 v Ljubljani, eno leto zatem, ko je naredil crngrobske orgle. Vsa leta so umetnostni in glasbeni zgodovinarji menili, da so bile to orgle, ki jih še danes vidimo, dokler ni pred dvema letoma diplomirani organist Miha (pravilno je Milko, op. a.) Bizjak ugotovil, da Krekovih orgel iz leta 1649 ni več in da je sedanje naredil Janez Frančišek Janeček, orglarski mojster iz Celja, in sicer skoraj sto let pozneje, to je leta 1743. Dr. Edo Škulj, voditelj škofijskega glasbenega sveta iz Ljubljane je na binkošno nedeljo (1984) orgle predstavil in nato blagoslovil. Po njegovem mnenju te Janečkove orgle spadajo v sam vrh baročnega orglarstva na Slovenskem. Ob blagoslovu orgel je dejal, da je to prvi primer obnovljenih baročnih orgel v Sloveniji, in izrekel željo, da bi mu sledili še drugi. [...]«²⁰ Ta in podobne napake se vlečejo še naprej, saj lahko npr. v 201. št. *Vodnikov po Sloveniji – Crngrob* (2000) spet beremo: »[...] Nad vhodom v zakristijo je orgelska empora (tloris, št. 19). Prvotne orgle na tem mestu je leta 1649 izdelal ljubljanski mojster Tomaž Krek, današnje pa je leta 1743 izdelal Janez Janeček. [...]«²¹

Orgle v Crngrobu je leta 1743 postavil Janez Frančišek Janeček iz Celja. V sapnici tega inštrumenta še danes najdemo tiskan listič: »*Joannes Franciscus / Genechek, Burger / und Orgel-Macher / in Zilla. 1743*«. S črnilom sta izpisani zadnji dve številki v letnici, ki ju je mojster dopisal, prav tako pa je popravljena tudi tiskarska napaka »Genechek« v »Janechek«. Značilno za te tiskane lističe je, da je zadnji dve številki (v našem primeru torej 43) sproti popravljala lastnoročno in s črnilom, kot že citirani popravek (svojega) priimka. Orgle konstrukcijsko ustrezajo tipu šablone, kakršno najdemo še v Rušah in na Sladki gori (pri Šmarju pri Jelšah; 1755) v Strmcu (1775) in Selih (pri Sisku na Hrvaškem; 1777). To pa nikakor ne pomeni, da bi bili ti izdelki slabše kakovosti, nasprotno – mojstrski način izdelave posamez-

¹² Franc Pokorn, »Loka«, *Dom in svet*, Ljubljana 1894, str. 628.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Edo Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, Ljubljana 1989, str. 26.

¹⁵ Prim. Milko Bizjak, »Celjske orglarske delavnice v obdobju baroka«, *Cerkveni glasbenik*, 77/1984, str. 40.

¹⁶ Prim. M. B. / Milko Bizjak /, »Crngrob pri Škofji Loki«, Milko Bizjak, Edo Škulj, *Orgle na Slovenskem*, Državna založba Slovenije (DZS), Ljubljana 1985, str. 40.

¹⁷ Janez Veider, »Vodič po Crngrobu«, Založništvo Franc Kokalj, Škofja Loka 1936, in *Crngrob in okoliške vasi*, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1998, str. 1–114.

¹⁸ Prav tam, str. 42–43.

¹⁹ Prim. Orgle na Slovenskem – Crngrob, DZS, Ljubljana 1984 (Milko Bizjak, komentar k LP), in Milko Bizjak, Edo Škulj, *Orgle na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1985.

²⁰ Andrej Glavan, »Obnovitvena dela in duhovno dogajanje v Crngrobu«, *Crngrob in okoliške vasi*, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1998, str. 198.

²¹ Dušan Koman, *Crngrob*, Ministrstvo za kulturo/Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Ljubljana 2000, str. 20.

nih delov inštrumenta, dober material in okusno okrašene orgelske omare – vse to daje Janečkovim izdelkom visoko umetniško vrednost. Omenjenim primerjavam morebitne »šablonskosti« Janečkovih orgel dodajmo še tole: Janečkove orgle se nahajajo tudi v p. c. Device Marije na Pesku pri Podčetrtku (cerkev je bila zgrajena leta 1682): »[...] Prospekt orgel J. F. Janečka (1751) ustreza že znani šablona iz Crngroba in kakršno bomo srečali še na Sladki gori (pri Šmarju pri Jelšah). [...]«²² »[...] Šablona orgelske omare (inštrumenta J. F. Janečka iz l. 1755!) v ž. c. Marije (zgrajene v čistem baročnem slogu l. 1754) na Sladki gori pri Šmarjah pri Jelšah ustreza oni iz Crngroba, podobne (orgelske) omare pa je Janeček izdelal še v Novi Cerkvi in v Selih pri Sisku (na Hrvaškem). [...]«²³ »[...] Ročice za odpiranje registrov so (v ž. c. Marijinega vnebovzvetja v Olimju pri Podčetrtku, ki so jo zgradili redovniki pavlinci v renesančnem slogu l. 1675, Janečkove orgle pa so iz l. 1765–1775) prav takšne, kot jih srečujemo pri orglah v Crngrobu; podobno so izdelane tudi tipke na manualni klaviaturi in ustrezajo standardnim Janečkovim meram. [...]«²⁴

Igralnik (v Crngrobu) je nameščen na prednji strani orgelske omare, naravnost iz nje, pod prospektom. V prospektu orgel se nahaja štiričevljski principal, ki je obenem najnižji principalni register tega glasbila. Janeček je skoraj vedno gradil principalno skupino na štiričevljskem principalu, pri manjših pozitivih celo na dvočevljskem, osemčevljski principal pa pri njegovih glasbilih zasledimo danes samo še pri orglah v Rušah (1755). Celo njegove dvomanualne orgle v Olimju (1764; 14 registrov) nimajo principala 8', temveč principal 4'. Podlago tvorita nepogrešljivi kopuli (8' in 4') ter lesena odprta flavta (portun), ki jo je Janeček v tem primeru poimenoval kot Fagot-Flauto. To v nobenem primeru ni jezičnik, saj Janeček jezičniških piščali ni nikoli izdeloval. Principalna skupina nadaljuje z relativno široko menzurirano veliko kvinto (2 2/3'), kar daje orglam dokaj zaokroženo barvo. Za oktavo (2') sledi superoktava (1'), ki pa ni speljana do konca, temveč se ponovi v zgornji oktavi (c² do c³). Alikvotno piramido zaključuje svetla in v visoki legi rezka dvovrstna mikstura, sestavljena iz male kvinte (1 1/3') in enočevljskega registra (1'). V pedalu najdemo subbas 16' in oktavbas 8', ki sta intorina na nizek sapni pritisk, pa vendar je njun zvok poln in čist. Sapni tlak je danes po temeljitih preizkusih na 54–56 mm vodnega stolpca (V/S), uglasitev glasbila pa je netemperirana, kar daje orglam svojevrsten čar. Znano je, da so bile baročne orgle temperirane na relativno nizek zračni pritisk. Glasbila iz kasnejših obdobij so imela znatno povišan pritisk sape v mehovju, zaradi česar so visoki toni postajali vse bolj nasilni in rezki. Tudi stare baročne orgle lahko postanejo strahovito kričave, če na mehovje zmečemo kamenje (Pesek pri Olimju). Po treh poskusih, ki jih je mojster Kerssenbrock

opravil na crngrobskih orglah, se je na koncu odločil za 56 mm sapnega pritiska (V/S). Začetnih 52 mm je imelo za posledico »anemičnost« tonske barve, že 60 mm pritiska pa kar nagib h kričavosti. Kakšna grozota je potem pri orglah z majhnim številom na nizek pritisk intoniranih piščali, ki jih obremenimo npr. z 80 in več mm tlaka (V/S). Današnja uglasitev orgel je netemperirana ali naravna, kar daje glasbilu poseben čar.²⁵ Orgle so v celoti povsem ohranjene, niti en register piščali ni zamenjan, izvirna je celo mehanska traktura, obe sapnici, klaviaturi (manualna in pedalna), manubriji, orgelska omara z okrasjem in mehovjem. V omari z mehovjem je danes dodan še elektromotor, ki nadomešča mehača, ki je nekoč poganjal orgelski meh z dvema jermenoma. Manualna klaviatura je v celoti lesena in relativno težka za preciznejšo igro, saj so abstrakti trakture v celoti leseni in sorazmerno debeli. Manubriji so nameščeni na obeh straneh igralnika v dveh navpičnih vrstah, posamezni registri se odpirajo s potegom. Obseg manualne klaviature je štiri nepopolne oktave s tako imenovano »kratko« oktavo v basu (C/E-c³), pedalne pa CE/gis³). Crngrobske orgle je leta 1984 restavriral orglarski mojster in konservator Hubertus von Kerssenbrock iz Münchna skupaj s svojimi pomočniki. Glasbilu ni dodajal nikakršne »kozmetike«, temveč ga je samo očistil, zaščitil in usposobil. Tako lahko trdimo, da to dolga leta popolnoma zapuščeno glasbilo danes zopet poje tako kot pred več kot 270 leti. To so prve restavrirane baročne orgle v Sloveniji sploh.

Janez Frančišek Janeček (Joanes Franciscus Janetschek, Janetzhekh, Janezig, Genechek) spada med osrednje slovenske orglarje iz obdobja baroka; ne samo po obsežni produkciji orgel in pozitivov, temveč predvsem po kakovosti svojih izdelkov, ki jo odkrivamo po skoraj treh stoletjih in ki vzbuja spoštovanje in začudenje pri sodobnih priznanih evropskih orglarjih. Izvira iz rodbine češkega rodu in nedvomno bi lahko iskali sorodstvene vezi z orglarjem Martinom Janečkom iz Prage (prva polovica 18. stol.) in Josipom Janečkom iz Budima (druga polovica 18. stol.). V Celju, kjer je deloval vse življenje, ga zasledujemo od leta 1721. V zakonu z Marijo se jima je rodilo več otrok. Morda je bil eden izmed njih tudi Janez Janeček, ki ga prvič srečamo leta 1749 v Zagrebu, potem pa leta 1765 v Celju. Ta Janeček je bil, kot kaže, tudi orglar, čeprav je dokazano, da je delavnica vse do leta 1777 delovala pod imenom Janeza Frančiška Janečka. Frančišek se je rodil okoli leta 1698, umrl pa je v letih 1777 do 1779. Bil je izredno spoštovana osebnost: kar dvakrat je bil celjski mestni sodnik (župan) – mandatna doba je bila dve leti, torej v letih 1759 do 1761, drugič pa potem v letih 1770 do 1772 –, zadnja leta svojega življenja pa član mestnega sveta. Kot orglar je deloval polnih petdeset let in postavil v Sloveniji in na sosednjem Hrvaškem najmanj sto petdeset orgel in pozitivov v tridesetih mestih in vaseh. Danes je ohranjenih

²² Prim. M. B. /Bizjak, Milko/, *Crngrob pri Škofji Loki*, Milko Bizjak, Edo Škulj, *Orgle na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1985, str. 50.

²³ Prav tam, str. 54.

²⁴ Prav tam, str. 66.

²⁵ Milko Bizjak, »Obnovljene orgle v Crngrobu«, *Cerkveni glasbenik*, 77/1984, str. 94–95.

vsaj dvajset Janečkovih (orgelskih) glasbil. Dobival je številna naročila tudi za večje in uglednejše cerkve (Ljubljanska stolnica, Idrija, sv. Marko v Zagrebu, Ruše, Olimje, po vsej verjetnosti tudi Stična). Imel je tudi prvo serijsko proizvodnjo majhnih pozitivov, ki so – kljub temu da si so skoraj na las podobni – vsi po vrsti izdelki visoke umetniške vrednosti in kakovosti. Mojster je uporabljal prvovrsten les – zato tudi v Crngrobu ni opaziti črvojedih piščali –, kositer in svinec. Orgelske omare sta mu bogato okrasila podobarji, s katerima je bil v stalnih stikih – Franz Ksaver Meidinger iz Celja in Josip Straub iz Maribora. Brez pretiravanja lahko trdimo, da spadajo prav Janečkova glasbila med največje zaklade večstoletne domače orglarske tradicije.

Dispozicija:²⁶

Manual:	1. Fagot-Flauto	8'
	2. Copula Maior	8'
	3. Copula Minor	4'
	4. Principal	4'
	5. Quint Maior	2 2/3'
	6. Octav	2'
	7. Superoctav	1'
	8. Mixtur (2 x)	1 1/3, 1'
Pedal:	9. SubBas	16'
	10. OctavBas	8'

Krekove orgle so torej stale v crngrobski podružnični cerkvi Marijinega oznanjenja do leta 1743, ko so jih zamenjale sedanje, ki jih je naredil Janez F. Janeček. Njihova omara je marmorirana v rožnatem tonu, ima pa izredno bogato izrezljane in pozlačene okraske, in sicer ne samo kot polnila nad piščalmi ali »uhli« ob omari, ampak tudi po stenah in nad stropom, kjer so bogate vaze in medaljoni. Gotovo je ena najlepših orgelskih omar na Slovenskem v tej velikosti. Piščali so razporejene v treh poljih. Zanimivo je to, da stranski polji nimata vsako svoje piramide, kot je to običaj, ampak piščali padajo na vsako stran kot nadaljevanje srednjega polja. Ta način razporejanja piščali bolj poudarja vodoravno črto omare. Tako ima Janeček tudi v Stični, na Sladki gori, v Rušah in na Pesku. Pročeljne piščali so štiričevljski principal, in sicer resničen, saj začne s C. Včasih namreč orglarji »varajo« in naredijo prve štiri piščali lesene, jih postavijo v omaro, in tako začne pročelje z G, s tem pa postane – lahko bi rekli – 2 2/3'-čevljsko pročelje. Igralnik – pravzaprav klaviatura – je pod pročeljem. Na vsaki strani klaviature pa so registrske ročice. Zanimivo je tudi to, da jih postavi pet na eno in pet na drugo stran, in sicer tako, da so na eni strani leseni, na drugi pa kovinski registri, ki spadajo k principalovi družini. Orgle imajo naslednjo, značilno Janečkovo dispozicijo:

Manual:	1. Flauto	8'
	2. Copula maior	8'
	3. Copula minor	4'

	4. Principal	4'
	5. Quinta	2 2/3'
	6. Octava	2'
	7. Superoctava	1'
	8. Mixtura II	1 1/3, 1'
Pedal:	9. Subbas	16'
	10. Octavbas	8'

Orgle so torej štiričevljsko principalno glasbilo. V podobnih primerih bi pri pozitivih bili le obe copuli, maior in minor, ki sta neizbežni pri vseh Janečkovih glasbilih, v crngrobskem primeru pa bi bilo to premalo. Zato je Janeček dodal še osemčevljsko odprto flavto, ki je kar močno intonirana. Tudi v (Ljubljanski) stolnici je imel odprto osemčevljsko flavto, vendar je ni imenoval portun. Skoraj gotovo pa lahko rečemo, da ima v Crngrobu to vlogo. Register je prav značilen za Eisla, ki ima večkrat štiričevljski portun namesto štiričevljske oktave pri osemčevljskih principalnih orglah.²⁷ Lahko bi rekli, da prevzame ta register vlogo osemčevljskega principala, tako je štiričevljski principal njegova oktava in kvinta dobi svojo normalno vlogo, sicer je nekoliko nenavadna 2 2/3'-čevljska kvinta pri štiričevljskem principalu? To sicer srečamo pri Janečkovih manjših pozitivih na dvočevljski principalovi osnovi. Tam po navadi nima 2/3-, ampak 1 1/3'-čevljsko kvinto. Tudi pedal je logično zaseden, pri čemer ima octav-bas principalovo vlogo. Tako srečamo zanimivo vzporedje med manualom in pedalom: kot je v manualu pod štiričevljskim principalom pokrit lesen register copula maior, tako imamo v pedalu pod osemčevljskim principalbasom pokrit šestnajstčevljski subbas. Te Janečkove orgle so dolga leta, več kot dve stoletji in pol (270 let), služile crngrobskemu koru. Zanimivo je, kako so jih cenili na začetku prejšnjega stoletja. V svoji *Statistiki* piše S. Premrl: »[...] Sedaj so že zelo obrabljene. Orglarski mojster Dornič se je pred nekaj leti o njih izrazil: 'Omara je za muzej, drugo za ogenj.' [...]«²⁸ Niso ga poslušali. Tako so orgle ostale nedotaknjene, saj jih tudi prva svetovna vojna ni prizadela oz. jim je prizanesla. Ohranile so se pročelne piščali, pa tudi siceršnje večje škode glasbilo ni utrpelo. Le pri nekem popravilu je orglar odrezal pri pedalnih registrih piščali D in E, da sta peli Fis in Gis, ker sta pač na njunem mestu kratki oktavi. Starološki župnik in dekan A. Glavan se je zavedal vrednosti orgel in je naročil obnovo. »[...] Orglarski mojster in konservator Hubertus von Kerssenbrock iz Münchna, ki mu je bilo delo na teh čudovitih baročnih orglah zaupano, se je silno potrudil, tako, da je maja (1984!) začeto delo končal že v prvi polovici junija. Skupaj s tremi pomočniki je instrument popolnoma razstavil in razvrstil posamezne skupine piščali v prezbitariju crngrobske cerkve. Vse piščali so temeljito očistili, lesene pa še premazali z zaščitnim sredstvom, ki preprečuje črvojedost. Vsi deli orgelske omare in trakture so bili zaščiteni na enak način. Ko so bile orgle Janeza Frančiška Janeč-

²⁶ Orgle na Slovenskem, Crngrob, DZS, Ljubljana 1984 (Milko Bizjak, komentar k LP).

²⁷ Prim. Ladislav Šaban, »Orgulje ljubljanskog graditelja orgulja Ivana Jurija Eisela u Hrvatskoj«, *Arti musices* (Zagreb), 1/1969, str. 115.

²⁸ Stanko Premrl, »Statistika«, *Cerkveni glasbenik*, 41/1918, str. 26.

ka razstavljene, se je lahko vsak prepričal, kako kvalitetno je izdeloval instrumente ta celjski mojster. Uporabljal je najboljše materiale, od več let sušenega lesa do visokoodstotnega kositra (cina). Na lesenih delih orgel skorajda ni bilo opaziti sledov lesnih črvov, kar pomeni, da je mojster vedel, kateri les je najprimernejši. Poleg rekonstrukcije odžaganih piščali, ki jih je skrajšala roka domačega mojstra, je restavrator namestil še neslišni elektromotor, ki nadomešča mehačevo delo. Kljub vsemu pa je v celoti ohranil staro mehovje, vključno s kolesji, na katerih so bili nekoč speljani jermeni, s katerimi se je poganjal meh. Pod tipkami v manualu je mojster Kerssenbrock vstavil filc, ki zmanjšuje ropot ob igranju. Odveč je poudarjati, da med obnovitvijo ni bil zavržen niti najmanjši košček lesa ali kovine starih orgel. [...]»²⁹ Navajamo menzure nekaterih registrov Janečkovih orgel v Crngrobu, kot jih je odbral mojster H. v. Kerssenbrock s pomočniki (vse mere so v milimetrih).

Principal 4'	Quinta 2 2/3'	Octava 2'
C 80,5	C 58	C 45
F 68,5	E 47	B 35,5
A 56	G 34	c 32,5
c 45	c 26	fs 24,5
ds 40	fs 19	c ¹ 17,5
g 36,5	c ¹ 15,5	fs 14
h 30	fs 12	c ² 2
f ¹ 22,5	c ² 10	fs 9
h ¹ 15,5	fs 7,5	c ³ 8
f ² 12	c ³ 7,2	
c ³ 9,5		

Flauto	Copula maior	Copula minor
C 108/97	C 85/76	C 53/45
F 94/79	E 74/65	Fs 42/33
c 67/60	c 52/47	d 29/22
f 50/48	fs 42/35	fs 25/19
c ¹ 36/31	c ¹ 32/25	c ¹ 20/15
f 28/35	fs 24/19	fs 16/14
c ² 19/17	c ² 19/16	c ² 15/11
f 15/13	fs 16/12,5	fs 12/9
c ³ 12/10	c ³ 14/11	c ³ 11/8

Na binkoštno nedeljo, 10. junija 1984, je orgle blagoslovil starološki župnik in takratni škofjeloški dekan Andrej Glavan, ki je tudi dal spodbudo, da so bile orgle v Crngrobu obnovljene. Pri bogoslužju je pel moški zbor pod njegovim vodstvom. Kronist je v *Družini* zapisal: »[...] Farani Stare Loke, kamor spada romarska cerkev v Crngrobu, zaslužijo čestitke, ker so obnovili orgle in ker imajo trenutno najboljše baročne orgle v Sloveniji. S tem so opravili veliko kulturno dejanje. Sicer je crngrobska cerkev en sam zaklad in eden največjih umetniških biserov v Sloveniji, najbrž pa so v tej cerkvi najdragocenejše prav orgle. V prvi vrsti

²⁹ Milko Bizjak, »Obnovljene orgle v Crngrobu«, *Cerkveni glasbenik*, 77/1984, str. 94.

gredo čestitke seveda župniku in dekanu Andreju Glavanu, ki je imel pogum, hkrati s kulturno zagnanostjo, da se je tega posla lotil. To je prvi primer obnovljenih baročnih orgel v Sloveniji, kateremu bodo sledili drugi. [...]»³⁰ Poročilo je kronist sklenil z besedami: »[...] Danes znamo [...] spet ceniti stare orgle, predvsem tiste, ki štejejo najmanj sto let. Toliko bolj te Janečkove orgle, ki spadajo v sam vrh baročnega orglarstva na Slovenskem.

Spoštovanje se kaže tudi v tem, da so danes zopet začeli izdelovati orgle na baročni način [...] O tem bi rad poudaril, da imamo Slovenci odlično orglarsko preteklost in da se s svojimi orglami lahko postavimo ob bok kateremukoli narodu v Evropi. [...]»³¹ Leta 1985, v *Evropskem letu glasbe*, je skupaj s knjigo *Orgle na Slovenskem* Državna založba Slovenije izdala tudi gramofonsko ploščo (Ljubljana 1984) crngrobskih orgel, na katerih Milko Bizjak igra baročne orgelske skladbe,³² ki poudarjajo različne vrline orgel.³³

Slika 2: Janečkove orgle iz leta 1743 (<http://www.zupnija-staraloka.org>)

³⁰ Prim. »še« /Škulj, Edo/, »Crngrobske orgle ponovno 'Bogu služijo'«, *Družina*, 33/1984, št. 5, 17. VI. 1984, str. 25.

³¹ Prav tam.

³² Dela skladateljev, kot so Bernardo Pasquini, Giacomo Carissimi, Domenico Zipoli, Francesco Lissa, nezn. (Češka), Jakob Zupan, nezn. (Klanjec/Hrvaška), Julije Bajamonti.

³³ Prim. Edo Škulj, »Orgle v dekaniji Škofja Loka«, 1. del, *Loški razgledi*, 45/1998, str. 114–117.

Sklep

Po vseh dosedanjih nejasnostih je zdaj na podlagi starejše in novejše relevantne literature (do)končno ugotovljeno, da je edini možni orglavec, ki je postavil orgle v podružnični cerkvi sv. Marijinega oznanjenja v Crngrobu, Celjan Janez Frančišek Janeček (Joanes Franciscus Janetschek, Janetzhekh, Janezig, Genechek). Postavil jih je leta 1743, kar je dokazano tudi z njegovim podpisom in letnico postavitve znotraj glasbila. Dotedanje glasbilo Ljubljancana Toma (Tomaža) Kreka (Khruega) pa je stalo na istem prostoru pred tem časom. Kar nekaj dokazov in primerjav s preostalimi Janečkovimi orgelskimi glasbili po Sloveniji in v tujini pa govori v prid vsem morebitnim dvomom. Sodobna organologija jih je seveda ovrгла, še največ po letu 1984, ko je omenjeno glasbilo nazadnje restavriral Hubertus von Kerssenbrock s sodelavci iz Münchna. Do te mere, da je še danes uporabno. Dokaz za vse to je najmanj ena izdana velika gramofonska plošča, na kateri vse omenjene dosežke lahko tudi poslušamo (*Orgle na Slovenskem – Crngrob*, DZS, Ljubljana 1984; Bizjak, Milko).

#Viri in literatura

1. Bizjak, Milko, »Celjske orglarske delavnice v obdobju baroka«, *Cerkveni glasbenik*, 77/1984.
2. Bizjak, Milko, »Obnovljene orgle v Crngrobu«, *Cerkveni glasbenik*, 77/1984.
3. Bizjak, Milko, Škulj, Edo, *Orgle na Slovenskem*, DZS, Ljubljana 1985.
4. *Crngrob in okoliške vasi*, Muzejsko društvo, Škofja Loka 1998.
5. Koman, Dušan, *Crngrob*, Ministrstvo za kulturo/Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, Ljubljana 2000.
6. *Orgle na Slovenskem – Crngrob*, DZS, Ljubljana 1984 (Bizjak, Milko, komentar k LP).
7. Pokorn, Franc, »Loka«, *Dom in svet*, Ljubljana 1894.
8. Premrl, Stanko, »Statistika«, *Cerkveni glasbenik*, 41/1918.
9. »še« /Škulj, Edo/, »Crngrobske orgle ponovno 'Bogu služijo'«, *Družina*, 33/1984, št. 5, 17. VI. 1984.
10. Škulj, Edo, »Orgle v dekaniji Škofja Loka«, 1. del, *Loški razgledi*, 45/1998, str. 73–128, in 2. del, prav tam, 46/1999, str. 285–336.
11. Škulj, Edo, *Orgle v ljubljanski stolnici*, Ljubljana 1989.
12. Tomc, Matija, Premrl, Stanko, Sattner, Hugolin, Kimovec, Franc, »Nove orgle v Škofji Loki«, *Cerkveni glasbenik*, 55/1932.
13. Veider, Janez, *Vodič po Crngrobu*, Založništvo Franc Kokalj, Škofja Loka 1936.